

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR
IRODALOM- ÉS KULTÚRATUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

A DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Góli Kornélia:

SZÍNHÁZ A MULTITETNIKUS TÉRBEN

A szabadkai Kosztolányi Dezső Színház története és Urbán András rendezői munkássága

TÉMAVEZETŐ:

DR. HABIL. VIRÁG ZOLTÁN egyetemi docens

(SZTE-BTK Magyar Irodalmi Tanszék)

SZEGED 2022

1. A DOLGOZAT PROBLÉMAFELVETÉSE ÉS CÉLJA

Doktori értekezésem témája a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház története és jelenlegi igazgatójának, Urbán Andrásnak rendezői munkássága. A Kosztolányi Színház 1994 óta létezik, alapításának körülményei pedig egy igen összetett színháztörténeti és történelmi időszakhoz köthetőek. A szabadkai színjátszásnak azon korszakáról van szó, mikor Ljubiša Ristić volt a Népszínház-Narodno pozorište főigazgatója, aki intézményvezetői tevékenysége kezdetén összevonta a szerbhorvát és magyar társulatot. A magyar nyelvű színjátszás megőrzésére és megmentésére született meg a kisebbségi politikum és a vajdasági színművészek, színházi alkotók kezdeményezésére a Kosztolányi Dezső Színház, mely 27 éves működése alatt a térség egyik legprogresszívebb alkotóműhelyévé vált. Az értekezés célja, hogy felmutassa azokat a folyamatokat, melyek befolyásolták az intézmény jelenlegi arculatának kialakulását.

A vizsgált régió specifikuma a multietnikus közeg, a nyelvi és nemzetiségi sokszínűség, melyen belül a művészetek és a színházművészet is összekötőként funkcionál(hat). A dolgozat rámutat azokra a változásokra, melyek a délszláv háború következtében kihatással voltak a többnemzetiségű város és a tartomány kisebbségi magyar színháztörténetének alakulására.

A színháztörténet-írás két különböző irányból közelíthet tárgyához, a produciók esztétikai és hatástörténeti elemzésével vagy az intézmény működési stratégiáinak feltérképezésével. Mindkét esetben elengedhetetlen azonban annak a kontextusnak a vizsgálata, melyben az előadás létrejött, illetve amelyben az adott színház létezik. Ennek egyik kulcsfontosságú eleme a közönség. A befogadói ízlésvilág, a színházlátogatási szokások nagyban befolyásolják a műsorpolitikát, a művészi arculatot. Ezekkel az elváráshorizontokkal a kortárs színház is nap mint nap szembesül, ezért a dolgozat reflektál a nézői elvárásokra, visszajelzésekre és azokra a sztereotípiákra, amelyek az évtizedek során kialakultak.

A KDSZ története a vajdasági színháztörténet eddig feldolgozatlan része, ahogyan a szabadkai színjátszás ún. ristići korszaka is. Ez utóbbi a mai napig megosztja a közvéleményt: egyesek szerint ez a város kulturális életének legfényesebb, mások szerint legsötétebb időszaka. Részben mindkét félnek igaza van, így a dolgozatnak semmiképp sem feladata, hogy állást foglaljon, hanem a háttérben zajló folyamatok (sajtótámadások, politikai és társadalmi változások) felmutatásával, a szabadkai színházkultúra „hiányzó” történetének feltárásával egészíti ki a vajdasági magyar színháztörténetet.

2. A DOLGOZAT FELÉPÍTÉSE ÉS MÓDSZERTANI ELVEI

A vizsgált periódust három korszakra osztottam. A három főfejezetet megelőző bevezetőben felvázolom a vajdasági színháztörténet legfontosabb állomásait, a szabadkai Népszínház és az Újvidéki Színház alapításának történetét. Ebben a részben már láthatjuk, hogy a vajdasági színházi szcéna kétközpontúvá válásának pillanatában is elsődleges kérdés az intézmények egymáshoz való viszonya. Mennyiben befolyásolják egymás műsorpolitikáját és melyek azok a feladatkörök, melyeket az adott teátrumnak fel kell vállalnia, tekintettel annak kisebbségi pozíciójára?

A kutatás első része az 1985 és 1995 közötti szabadkai színházi életben bekövetkezett változásokkal foglalkozik (2. *Egy Európéer színházi esztétika megvalósításának kísérlete*). A Ljubiša Ristić nevével fémjelzett korszak legfontosabb kérdése a magyar társulat formális megszüntetése, a színház – az egész jugoszláviai magyar kisebbséget érintő – anyanyelvű feladatának kiiktatása. A forrásanyag elsősorban a magyar nyelvű sajtó (*Magyar Szó*, *7 Nap*, később: *Szabad Hét Nap*, *Új Hét Nap*, *Napló*) az intézmény működésével kapcsolatos cikkei, szándékosan mellőzve az előadások kritikai visszhangjának vizsgálatát, kivéve a 2.7. *Vunderkind – Urbán András első közsínházi rendezése* című alfejezetet, melyben a pályakezdő rendező *Wozzeck*- és *Hamlet*-rendezése kapcsán áttekintettem a magyar nyelvű kritikai reflexiót.

Ez a fejezet részletesen ismerteti azokat a külső tényezőket, melyek befolyásolják a Népszínház intézményi működését: a térség politikai térképének átalakulása, a közvélemény, az első kisebbségi magyar érdekképviseleti szerv megalakulása, a központi költségvetési támogatásban bekövetkezett változások. Kitér továbbá azokra a színházi kezdeményezésekre, melyek a magyar nyelvű színjátszás folytonosságának megőrzése érdekében jöttek létre, mint, a topolyai Tájszínház, a H-Group, a Szent Genéziusz Nemzetközi Színtársulat, de a zombori magyar nyelvű színjátszás újjáélesztésére tett kísérlet is ide tartozik. Ebben a részben taglalom a KDSZ első bemutatóját megelőző szervezési, adminisztrációs folyamatokat, valamint az új színház darabválasztása kapcsán felmerült szakmai és nézői kifogásokat.

A második rész (3. *A Kosztolányi Dezső további működésének alakulása – egy feleslegessé vált színház történetének első fejezete*) az alapítást követő időszak három igazgatói mandátumát tárgyalja. Forrás a magyar nyelvű sajtóanyag: a produkciókat elemző színikritikák valamint az intézményvezetők nyilatkozatai. A központi kérdés, hogyan pozicionálja magát a frissen létrehozott intézmény egy immár két színházzal rendelkező városban, 1995-től ugyanis visszaáll a Népszínház kéttársulatos formája. Az országot érintő politikai fordulat, Jugoszlávia

széthullása, az infláció, az embargó a színházak működésén is érezhető változásokat idéztek elő. A színészek középgenerációja szinte teljesen eltűnt. A Népszínház épületének felújítására vagy technikai infrastruktúrájának korszerűsítésére sem volt megfelelő anyagi keret. Ilyen körülmények között a KDSZ létjogosultsága megkérdőjeleződött, hiszen a számok tekintetében (nézők, játszóhely, költségvetés) Szabadka város nem tudott fenntartani két színházat.

A nagyjából egy évtizedes periódus vizsgálatakor a rendelkezésemre álló sajtóanyagokon keresztül arra kerestem a választ, hogyan alakítja a közönség és a kritikai visszhang a KDSZ repertoárpolitikáját; mennyire jellemző a kísérleti útkeresés az első tizenkét év intézményvezetőinek színházi gondolkodására; milyen nehézségek jelentkeznek egy sem társulattal, sem játszóhellyel, sem technikai és adminisztratív személyzettel nem rendelkező színház mindennapi tevékenységében. Az első alfejezet (3.1.) a Jónás Gabriella igazgatói tevékenysége idején létrejött előadásokat vizsgálja, amikor a KDSZ szinte csak névleg létezett, producióit a Népszínház tűzte műsorára. A Péter Ferenc igazgatói mandátumát áttekintő alfejezet (3.2.) már kitér a az intézmény önállósulási törekvéseire, a saját játszóhely és társulat kérdésére. Péter Ferenc olyan előadások létrehozását tűzte ki céljául, melyek a művészi kivitelezés tekintetében bátran megcélózhatják a legfontosabb színházi találkozók platformjait is. Ifj. Szloboda Tibor igazgatói kinevezésekor a *másként gondolkodók színházaként* (3.3) aposztrofálta a KDSZ-t. A dolgozat a sajtóvisszhang alapján vizsgálja, milyen mértékben sikerült megvalósítaniuk az intézményvezetőknek a kitűzött célokat.

A harmadik rész (4. *A KDSZ sikertörténetének kezdete – Urbán András igazgatói kinevezése*) elsősorban az új igazgató, Urbán András munkásságára koncentrál, kinevezését követően ugyanis megszűntek az eddig taglalt problémák, állandó játszóhelyet és társulatot kapott a színház. Ebben a fejezetben mellőzöm az intézményi működés kérdéseinek részletezését, helyette konkrét előadások vizsgálatával foglalkozom. Felhasználom a Patrice Pavis és Hans-Thies Lehmann által felkínált elemzési stratégiákat, valamint a Philther-módszert, de a választott produciókat mindig egy központi kérdés felől közelítem meg, az ezekkel összecsengő színpadi jeleket és megoldásokat hangsúlyozom (identitás, szöveghűség, történelmi trauma, stb.) A válogatás egyik feltételeként jelöltem ki, hogy csak olyan Urbán-rendezésekről beszélek, melyeket személyesen is volt alkalmam megtekinteni. (A többszöri újranézés, a részletes megfigyelés érdekében a munka során használtam a produciók felvételeit valamint a szöveggönyveket, amelyet az alkotók bocsátottak rendelkezésemre.)

Ezekből a szegmensekből reményeim szerint megismerhető az a rendezői kézjegy, amely Urbán András munkásságát jellemzi, melyet leggyakrabban az alternatív, politikai,

angazsált, kísérleti jelzőkkel próbálnak körülírni. Ezek azonban, bár megkönnyítik az előadásokról folytatott diskurzust, bizonyos módon kategorizálják az alkotásokat, keretek közé illesztik őket. Urbán alkotói tevékenysége viszont épp ezeket a kategóriákat és kereteket hágja át. Számára egyetlen érvényes forma és tartalom a kortárs problémákra kiélezett, gondolatébresztő és gondolkodtató színház. Ennek eszköze pedig a provokáció, mely kibillentí a nézőt a komfortzónájából s szembesíti a valósággal.

A válogatás szempontjából fontos döntés, hogy ebben a fejezetben nem csak a Kosztolányi Színházban bemutatott előadásokat, hanem a tágabb földrajzi régióon belül megvalósult alkotásokat is figyelembe veszem, mint az Újvidéki Színházban bemutatott *Neoplanta* és *Bánk bán* valamint a belgrádi Szerb Népszínház *Rodoljupci* című (szerb nyelvű) produkcióját.

A három korszak három különböző módszerrel való megközelítésével olyan komplex képet törekszem megrajzolni, mely a színház – mint intézmény – születésétől az előadás létrejöttéig kíséri végig a működési mechanizmusokat, a hatásokat és a reflexiókat. Az egyoldalú megközelítést elkerülendő, a befogott földrajzi térség kétnyelvű közegéhez alkalmazkodva szerb és magyar szakirodalmat, illetve sajtópublikációkat is felhasználok.

A dolgozat részét képezi a Kosztolányi Dezső Színház repertórium a alapítástól napjainkig (2021).

3. EREDMÉNYEK, VÉGKÖVETKEZTETÉSEK

A dolgozat feltárja a szabadkai magyar nyelvű színjátszás történetének *mellőzött* korszakát (1985–1995), melynek ismertetése azért is fontos, hiszen a szabadkai közönség épp ennek a korszaknak és az itt foglalkoztatott művészek alkotásainak hatására találkozott a klasszikus népszínházi kereteket átlépő, modern színházi gondolkodással. Ennek következményeképp létrejött egy olyan befogadói réteg, mely a későbbiekben jelenlétével, ragaszkodásával támogatta a Kosztolányi Dezső Színházat.

A dolgozat rámutat arra, hogy az előadások, a repertórium és a művészek tevékenysége mellett meg kell vizsgálni az adott kor társadalmi összefüggéseit. Mindezek láncolatából kiolvasható egy olyan körköröség, mely az egyes intézmények és előadások létrejöttének történetéből nem szűrhető le. A Kosztolányi Dezső Színház a kisebbségi magyar politikum támogatásával a ristiçi színházesztétika ellenében jött létre, mint Szabadka magyar nyelvű

színháza, mely átveszi a Népszínház magyar társulatának feladatkörét. Később, Urbán András vezetése alatt ez a funkció teljesen megszűnt, a KDSZ a város művészsínházává vált, olyan kortárs színházesztétikai vonalak mentén, melyeket anno Ristić is szorgalmazott. Városi érdekeltségűből regionális jelentőségűvé vált az intézmény, és ma egyfajta kulturális összekötőként működik a volt Jugoszlávia tagállamai között. A színház magyar nyelven játszik, kisebbségi magyar színházként létezik, de ugyanakkor kihasználja a multikulturális régió lehetőségeit, és foglalkoztatja az Ex-jugoszláv térség legjelentősebb alkotóit.

A kutatás során izgalmas felismerés volt a multietnikus tér földrajzi értelemben (is) vett határainak alakulása. A második világháború utáni szabadkai színháztörténet nem csak regionális jellegű, de egész Jugoszláviában jelen van. Ez a ristići korszakra hatványozottan igaz. A délszláv háború után ez a tér beszűkül, a magyar társulat és a Kosztolányi Színház is a vajdasági régió keretein belül mozog, majd az Urbán-korszak kezdetével a KDSZ-nek kiemelt szerep jut a valamikori jugoszláv tagállamok közötti kulturális párbeszédben, amely a színházművészet terén eltörölte a földrajzi határokat.

Az általam vizsgált multikulturális tér közös nyelve a színház, de elsősorban az a kortárs színház, amely a ma emberéből és a mai korból építkezik, melynek képi világa átlépi a nyelvi korlátokat. Az előadások elemzésén keresztül megpróbáltam szemléltetni azt az alkotói munkamódszert is, mely akár egy irodalmi szöveg, akár egy kortárs probléma mentén épít fel egy audiovizuális egységet, emóciókat és gondolatokat ébreszt. Az urbáni színházesztétika legvehemensebb elutasítóinak elsősorban a szimbólumokból és fragmentált szerkesztési módszerrel építkező, a lineáris történetmesélést mellőző forma befogadásával, dekódolásával vannak gondjai. A dolgozat felkínál egy olyan előadáselemző módszert, mely az egyes előadásokat dialógusba helyezve, a visszatérő motívumokon keresztül értelmezi az adott jeleneteket, szegmenseket.

4. A TÉMÁHOZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓK:

Tanulmánykötet:

1. *A vajdasági magyar színházaink történetéből = Vajdaság IV.: Kultúrtörténet*, szerk. ÖRDÖGH Tibor, Szabadka, Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete. - megjelenés előtt

Folyóirat:

1. *Gogoland*, Híd, 2016/8, 114-117.
2. „*A KDSZ egyelőre történik velem*”: Góli Kornélia interjúja Urbán Andrással, a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház igazgatójával az intézmény fennállásának huszonötödik évfordulója kapcsán, Híd, 2020/1-2, 117-124.
3. „*Én tényleg meg akartam váltani a világot*”: Góli Kornélia interjúja Kovács Frigyessel, Híd, 2020/1-2, 103-110
4. „*Örült pörgés volt*”: Góli Kornélia interjúja Döbrei Dénessel a nyolcvanas évek szabadkai színházi életéről, Híd, 2020/1-2, 111-116
5. *Az identitás kérdése Urbán András előadásaiban*, Philos, Újvidék – megjelenés előtt

Philther:

6. *A DÉMONOK VÁROSA - PASS-PORT Subotica/Szabadka: a multikulturális paradicsom (utolsó leheletek)*, Philther, A magyar színháztörténet elmúlt évtizedeinek kánonja, <http://theatron.hu/ph/> (A *Vajdasági magyar színháztörténet II.* kutatás az MTA Domus csoportos ösztöndíjprogramja keretében valósult meg.) - megjelenés előtt
7. *MAGA AZ ÖRDÖG: PASS-PORT Szeged/Segedin*, Philther, A magyar színháztörténet elmúlt évtizedeinek kánonja, <http://theatron.hu/ph/> (A *Vajdasági magyar színháztörténet II.* kutatás az MTA Domus csoportos ösztöndíjprogramja keretében valósult meg.) - megjelenés előtt
8. *PASS-PORT Europe: „Kedves Európa”*, Philther, A magyar színháztörténet elmúlt évtizedeinek kánonja, <http://theatron.hu/ph/> (A *Vajdasági magyar színháztörténet II.* kutatás az MTA Domus csoportos ösztöndíjprogramja keretében valósult meg.) - megjelenés előtt

Konferenciaelőadás:

1. *(Ön)életrajz és fikció Lovas Ildikó Spanyol menyasszony című regényében* – 13. Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencia, Újvidék, 2014. november 21-23.

2. *Nemzeti, nemzetiségi, etnikai identitásjegyek és sztereotípiák Urbán András PASS-PORT trilógiájában* - PHILTHER – HATÁROKON TÚL 2.0 - nemzetközi online konferencia (a Magyar Tudományos Akadémia Színház- és Filmtudományi Állandó Bizottsága és a Theatron Műhely Alapítvány szervezésében), 2021. november 5.